

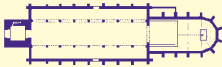
OUDE KERK

Bezoekersinformatie

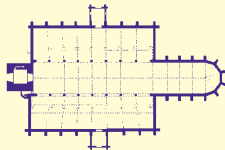
Bouwgeschiedenis

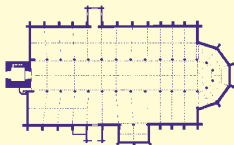
ca 1300: Driebeukig zogenoemd pseudo-basilicaal schip met smalle zijbeuken en klein rechthoekig koor. Toren iets later.

1370: Het kleine koor wordt vervangen door een groter, veelzijdig gesloten koor.

1390: Het hele schip wordt vervangen door drie even brede en even hoge beuken, een hallenkerk; wellicht de eerste hallenkerk in Nederland.

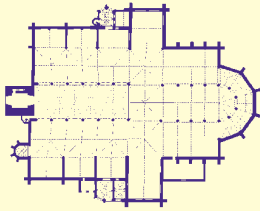

ca 1460: De zijbeuken worden in oostelijke richting doorgetrokken en het koor voorzien van een kooromgang, een unicum bij een hallenkerk. Aan de zuidzijde wordt een kapel gebouwd.

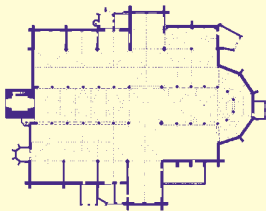
Voordat de Oude Kerk, de oudste parochiekerk van Amsterdam, haar huidige vorm bereikte, waren er ruim drie eeuwen verstreken. De kerk kent bijna net zoveel bouwfasen als zij kapellen heeft. De vroegste bouwfase is in de nevelen van de tijd gehuld. Archeologen nemen aan dat de "Am(e)stedammers" hun eerste godshuis halverwege de 13e eeuw hebben gebouwd. Als locatie kozen zij een terp die als begraafplaats dienst deed, aan de oostelijke oever van de Amstel. De kerk kreeg de vorm van een basiliek. Maar al in minder dan dertig jaar was deze kerk, die toch 40 meter lang was, te klein geworden. Amsterdam beleefde een periode van sterke groei, als gevolg van het feit dat de graaf van Holland het in 1300 stadsrechten had verleend. Daarmee was een dynamisch proces van economische groei op gang gekomen dat vele landslieden en kooplieden naar het jonge stadje lokte.

Het nieuwe bouwplan was ambitieus: een driebeukige hallenkerk, met in het verlengde van de middenbeuk een langgerekt koor. De kerk was gewijd aan St. Nicolaas, vanouds schutspatroon van zeelieden en later curieus genoeg ook van de bakkers. Het bouwplan werd in verschillende fasen voltooid.

Een halve eeuw later moest de kerk al weer uitgebreid worden. De oplossing lag voor de hand: de zijbeuken kregen een verlenging, die als een mantel om het koor werd gelegd: de kooromgang. Om de kerk een kruisvorm te geven werden er dwarsschepen gebouwd. Deze bouw-fase had te kampen met stagnatie, zeer waarschijnlijk te wijten aan de enorme branden van 1421 en 1452, die

Tussen 1485 en 1517 ontstaan aan noord- en zuidzijde van het schip dwarskapellen en een verder uitgebouwd dwarsschip. Ook worden portalen en andere bijruimten toegevoegd, zoals aan de zuidzijde de IJzeren Kapel (het stadsarchief) en het Heilig Graf aan de noordkant. Rond 1510 wordt het middenschip verhoogd en van vensters voorzien.

Tussen 1550 en 1560 is aan de noordzijde van het koor de Mariakapel opgetrokken en zijn viering en koor verhoogd. In 1571, zeven jaar voordat de kerk protestants zal worden, bouwt men tegen de Mariakapel de Collegekamer van het O.L.Vrouwewegilde.

grote delen van de (houten) stad in de as legden. De kerk bleef wonderwel gespaard. Een andere hindernis was de bouw van de nieuwe Kerk op de Dam. Die ontpopte zich als een rivaal in de strijd om financiële middelen. Bovendien kwam de Oude kerk kwam nu ook in conflict met de bestaande bebouwing rond de kerk. Grote uitbreidingen in de breedte waren niet meer mogelijk, en het eind van de bouwgeschiedenis kwam in zicht. In het begin van de 16e eeuw werden nog zijkapellen aan de noord- en zuidkant toegevoegd, waarna de plattegrond zo werd als wij hem nog kennen. Als laatste fase werden Middenschip, kruising en koor met lichtbeuken verhoogd. Bewust of onbewust waren de bouwmeesters teruggekeerd naar het model van de oorspronkelijke kerk op die terp aan de Amstel. De grenzen van de groei waren bereikt: ca. 70 bij 60 bij 20 m.

't Misbruyck in Godes kerck allengskens ingebracht is hier weer afgedaen in'tiaer seventigh acht XVc

(tekst op het koorhek aan de schipzijde)

De Beeldenstorm van 1566, die een spoor van verwoesting door de Nederlanden trok, ging ook niet voorbij aan de deuren van de Oude Kerk. Er werd hartstochtelijk geplunderd en vernield. De overwinning van de calvinisten in 1578 maakte het karwei af. Heiligenbeelden en altaren waren uit de Kerk verdwenen en alleen omdat de schilderijen in de gewelven en de gewelwingschotels moeilijk bereikbaar waren bleven zij, weliswaar onder een laag verf, voor het nageslacht bewaard.

Vóór de alteratie, zoals de overgang van katholiek naar protestants wordt genoemd, was de Oude Kerk als het ware de huiskamer van de stad. Net zoals nu zwervers

hun heil zoeken in het Centraal Station, sliepen vagebonden en bedelaars in de kerk en stalden marskramers er hun waren uit. Dat was voor de aanhangers van Calvijn natuurlijk uit den boze, zoals op het koorhek aan de schipzijde te lezen staat. De Augiasstal werd grondig gereinigd.

In de loop van de 17e eeuw kwam het huidige interieur van de kerk tot stand: preekstoel, monumenten en gedenkstenen. De twee orgels werden gebruikt voor concerten, en bij de kerkdiensten. Van tijd tot tijd werden ze verbouwd. Het grote orgel werd in 1724/1742 vernieuwd door Christian Vater en Johann Caspar Müller. Het geniet grote bekendheid. Toch beperkte het beheer zich niet tot het interieur. In de 18e eeuw vonden de laatste bouwactiviteiten plaats: om de kerk werd een ring huisjes gebouwd. Omstreeks dezelfde tijd werden delen van de eikenhouten gewelven vernieuwd, waardoor een deel van de schilderijen verloren ging.

In 1755 werd het gehele gewelf Berlijns blauw geschilderd. Onder deze verflaag ontstond houtrot, die zich in het begin van de 20e eeuw manifesteerde. In 1912-1914 vonden enkele noodrestauraties plaats, maar die waren niet afdoende. De Oude Kerk moest dan ook in 1951 haar deuren sluiten vanwege instortingsgevaar.

In 1955 nam de Stichting de Oude Kerk te Amsterdam het eigendom van de kerk over van de Nederlandse Hervormde Gemeente. Daarna is een zeer omvangrijke restauratie uitgevoerd, die in 1979 werd voltooid. Tijdens de consoliderende renovatie van 1994-1998 zijn de gebrandschilderde glazen aan de buitenzijde van een beschermende laag voorzien. De Oude Kerk heeft inmiddels het predikaat Europees Monument gekregen en staat daarmee op gelijke voet met de belangrijkste monumenten die Europa rijk is.

ORDINANSY TEGES DE ONSTURICHEIJT

Dit tekstbord is in 1593 geschilderd door C. Dirckszn., in opdracht van het kerkbestuur. Uit de tekst is op te maken hoe 'gezellig' het in de 'huiskamer van de stad' geweest moet zijn tot de calvinistische orde greep kreeg op het gebouw.

"Verder is het krachtens een verordening die met de stadsklok bekendgemaakt is, eenieder verboden zich wanneer dan ook in de kerken of op de kerkhoven hoe dan ook onbehoorlijk of balorig te gedragen.

Om daar toezicht op te houden zijn gemachtigd de kosters, grafdelvers en de hondeslayers, bovendien de gerechtsdienaars. Daarom zij eenieder bij dezen gewaarschuwd dat hij zich er voor hoedt de kerken of de kerkhoven op enigerlei wijze te misbruiken opdat hij zich niet de boete op de hals haalt die daarvoor is vastgesteld."

Hondeslayers waren lieden die loslopende honden moesten doodslaan. Ze kregen er dus ook wel eens andere klusjes bij.

JAN PIETERSZOOM SWEELINCK

De beroemdste organist van de Oude Kerk was Jan Pieterszoon Sweelinck (1562 - 1621). Al op vijftienjarige leeftijd werd hij er benoemd, als opvolger van zijn vader Pieter Swybertszoon. Sweelinck bleef organist van de Oude Kerk tot aan zijn dood. Toen Sweelinck benoemd werd was de Oude Kerk nog een katholieke kerk. Vlak erna, in 1578, vond de 'alteratie' plaats, en werd de kerk protestant. Sweelinck bleef organist, maar kwam in dienst van het stadsbestuur. Voortaan zou hij niet meer tijdens de kerkdiensten spelen, maar ervoor en erna. Bovendien gaf de stad hem opdracht om een aantal keren per week een uur te spelen. We weten dat de dichter Vondel een van de vele luisteraars is geweest. Sweelincks faam als organist zorgde ervoor dat vanaf ongeveer 1606 Poolse, Scandinavische, Nederlandse, maar vooral Duitse leerlingen hem in Amsterdam bezochten. Via die leerlingen beïnvloedde Sweelinck een hele generatie organisten. Sweelinck werd zo één van de belangrijkste grondleggers van de Duitse orgelschool. Zonder die leerlingen zouden we de klavierwerken van Sweelinck helemaal niet kennen. Zij immers namen afschriften mee naar huis van de muziek die ze in Amsterdam hadden bestudeerd. Die afschriften zijn in bibliotheken terecht gekomen en vormen nu de enige bron voor de werken die Sweelinck schreef voor het orgel of het klavecimbel. Naast werk voor toetsinstrumenten schreef Sweelinck een groot aantal vocale werken. Die zijn tijdens zijn leven uitgegeven, meestal in Antwerpen. Sweelinck overleed in 1621 en werd begraven in de kooromgang van de Oude Kerk, zerk nummer 100.

DE ORGELS VAN DE OUDE KERK EN SWEELINCK

De Oude Kerk heeft een lange orgeltraditie. Al in de vijftiende eeuw hing tegen de westwand van het schip (de torenmuur) een orgel. In 1539 kwam er een nieuw instrument. Op dat orgel speelde de beroemde Jan Pieterszoon Sweelinck tussen 1577 en 1621.

HET GROTE -, OF VATER MÜLLERORGEL

In 1724 gaven de kerkmeesters van de Oude Kerk opdracht aan de Hamburgse orgelbouwer Christian Vater voor een heel nieuw orgel op de plaats van het oude. Vater voltooide dit orgel in 1726, en de keurmeesters waren bijzonder tevreden: het instrument was 'bij uitnemenheid loflijk en uitmuntend'. In 1738 begon de toren te verzakken. Voor herstelwerkzaamheden moest het orgel worden gedemonteerd. Na het herstel van de toren kreeg Johann Caspar Müller opdracht het orgel te herplaatsen. En Müller herplaatste het niet alleen, hij veranderde het ingrijpend. Hij beloofde dat het orgel na zijn verbouwing 'prompte en force zal spreken, dat 't onder de kerkdienst (= tijdens het zingen) kan gehoord worden'. Het orgel van Vater en Müller zou tot 1870 in grote lijnen ongewijzigd blijven. In dat jaar restaureerde G.F.H. Witte het orgel. Witte bracht een aantal veranderingen aan, maar er ging nauwelijks oud materiaal verloren. Sinds de restauratie door Witte is het orgel niet meer gewijzigd. Het Oude Kerkorgel is altijd bewonderd. Het wordt vermeld in het befaamde reisverslag van Charles Burney (1773). Tot op de dag van vandaag trekt het uit alle windstreken orgelliefhebbers van zowel luisteraars als bespelers aan.

De kas van het orgel is ontworpen door Jurriaan Westerman. Bovenop het orgel zijn het oude stadszegel van Amsterdam met het koggeschip en het stadswapen met de drie Andreaskruisen aangebracht.

HET KLEINE OF TRANSEPTORGEL

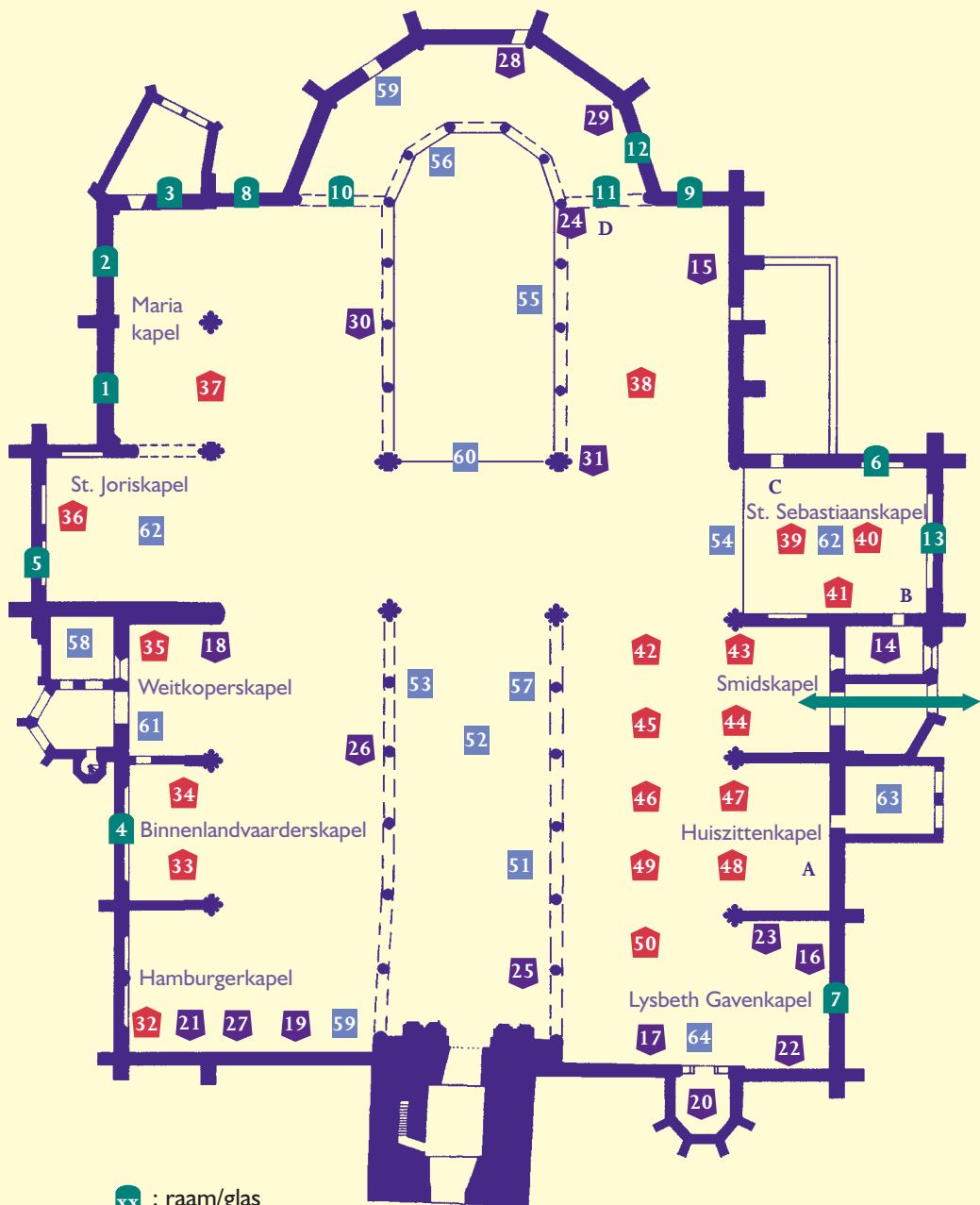
Dit orgel stamt uit 1658 en is vervaardigd door de beroemde orgelmaker Hans Wolff Schonat. Bij de bouw gebruikte hij een deel van de pijpen uit een eerder orgel op deze plaats, dat was gebouwd door Hendrik Niehoff. De luiken van het nieuwe orgel werden beschilderd door Cornelis Brizé. Het instrument werd gebruikt voor concerten, die in opdracht van het stadsbestuur werden gegeven. In de loop van de 18e eeuw raakte het in onbruik, en toen in 1821 een orgel moest worden gebouwd voor de Zuiderkerk werden daarvoor de pijpen van het kleine orgel uit de Oude Kerk gebruikt. De kast bleef leeg achter. In de jaren 1964 en 1965 werd in de oude orgelkast een nieuw orgel gebouwd door de orgelmakers Ahrend & Brunzema uit het oost-Friese Loga, bij Leer. De dispositie werd ontleend aan de bekende dispositieverzameling van de Goudse Organist Joachim Hess uit 1774. Het is een fraai instrument geworden, met een grote artistieke zeggingskracht, die nog is vergroot nadat het in 2001 is omgestemd in een 17e-eeuwse stemming, de 'midden-onstemming'.

HET KABINET-ORGEL

Het kabinet-orgel is gebouwd in 1767 door de Amsterdamse orgelmaker Deetlef Onderhorst, vermoedelijk voor een particuliere opdrachtgever. In 1946 is het orgel gerepareerd door orgelbouwer A. Bik, die tevens een elektrische windvoorziening plaatste. In 1977 is het orgel gerestaureerd door Adema's Kerkorgelbouw. Daarbij werd onder meer het kabinet hersteld en gecombineerd en werd de witte verflaag, aangebracht in 1953, verwijderd. Na de laatste restauratie is het orgel opgesteld in het koor van de Oude Kerk.

DE IJZEREN KAPEL: CHARTERS VAN DE STAD

Hier werden in een ladekast, beslagen met ijzeren platen en beschilderd met het wapen van Amsterdam, de privileges van de stad bewaard. De kast was geplaatst in een nis die in de dikte van de muur was uitgespaard. Wie de privileges van de stad wilde zien had heel wat belangrijke personages bijeen te brengen. De IJzeren deur - op ca 4 meter boven de grond - bezat drie sloten: twee in een slotkast en een hangslot. De twee sleutels werden bewaard door twee regerende burgemeesters en de gemeente-secretaris. Voor dat de deur geopend kon worden moest een metselaar de kalk rondom de deur weghakken. Achter de ijzeren deur was nog een afgesloten eikenhouten deur. Na gedane zaken werd de ijzeren deur opnieuw dicht gekalkt. In 1892 zijn archiefkast en inhoud overgebracht naar het Gemeente-archief.

xx : raam/glas

xx : graf

xx : gewelf

xx : overig

A: Ordinansy teges de onsturicheijt

B: Ijzeren kapel

C: Roôdeur

D: J.P. Sweelinck